

Skuteczność działań ewaluacyjnych nadzoru pedagogicznego w opinii nauczycieli religii

The Effectiveness of Evaluation by Pedagogical Supervisors
in Religion Teachers' Opinions

Współczesny system edukacji w przedszkolach i szkołach, a w nim także nauczanie religii, wymaga nieustannej ewaluacji, mającej na celu ustalenie wartości prowadzonych w tym obszarze działań i ich skuteczności. Właściwie zaplanowana i przeprowadzona ewaluacja znajduje swoje uskutechnienie nie tylko przez samą realizację, ale przede wszystkim dostarczając odpowiednie wnioski do zastosowania praktycznego. Dzięki temu można mówić o pełnym oddziaływaniu prowadzonego nadzoru pedagogicznego, który pełni rolę nie tylko kontroli, ale również wsparcia działań dydaktycznych i wychowawczych. Właściwie prowadzony nadzór pedagogiczny może zatem pozytywnie wpływać na kształt edukacji w zakresie nauczania religii.

W niniejszym artykule zgromadzono wyniki podjętych badań, których celem była ewaluacja skuteczności prowadzonego nadzoru pedagogicznego w odniesieniu do szkolnego nauczania religii. Nadzór pedagogiczny, zgodnie z obowiązującymi aktami prawnymi, sprawuje dyrektor szkoły oraz wyznaczone państwowe instytucje oświatowe, a także instytucje kościelne: Wydziały Katechizacji wraz z wizytatorami. Badania obejmowały sprawdzenie narzędzi i form ewaluacji pracy edukacyjnej nauczycieli przez wspomniane instytucje, a także zebranie opinii na temat skuteczności prowadzonego nadzoru i jego odbiór przez środowisko szkolne i samych katechizujących.

Metodologia przeprowadzonych badań

Obszar podjętych badań obejmował teren diecezji bydgoskiej i działania katechetycznego nadzoru pedagogicznego realizowane w ramach szkolnego nauczania religii oraz katechezy parafialnej. Materiał badawczy, mający na celu ocenę skuteczności prowadzonego w ostatnich latach

nadzoru pedagogicznego, obejmuje analizę dokumentów wizytacji katechetycznych prowadzonych w ramach zadań Wydziału Katechizacji i Szkół Katolickich Kurii Diecezjalnej w Bydgoszczy. Zgromadzony w ramach wizytacji materiał cechuje różnorodność stosowanych metod ewaluacyjnych, takich jak wywiad, hospitacja, analiza dokumentów, czy studium przypadku. W celu poznania opinii nauczycieli na temat efektywności prowadzonych działań nadzoru przeprowadzono również badanie metodą ankietową. Narzędzie ankietowe zostało przygotowane i sprawdzone najpierw formie pilotażowej w gronie Kolegium Wizytatorów nauki religii powołanych przez Biskupa Diecezji Bydgoskiej. Zagadnienia problemowe zostały sformułowane w formie pytań otwartych oraz pytań wyboru, na podstawie kilkuletniego doświadczenia prowadzonych wizytacji katechetycznych.

W badaniu uczestniczyli nauczyciele religii pracujący na terenie diecezji bydgoskiej, zarówno świeccy, jak i osoby duchowne. Do badań przystąpiły 184 osoby: 51 mężczyzn i 136 kobiet, co stanowi 70 proc. nauczycieli religii pracujących na terenie diecezji. W toku opracowywania ankiet odrzucono siedem arkuszy ankietowych, które nie zostały wypełnione w odpowiednim stopniu, w większości nie zawierały odpowiedzi na postawione pytania. Zatem analizie poddano 177 wypełnionych ankiet. Ankietowani nauczyciele pracują obecnie w placówkach oświatowych różnego szczebla, z których największą grupę stanowią nauczyciele religii pracujący w szkołach podstawowych i gimnazjach, mniejszą zaś grupę badawczą stanowią osoby katechizujące w szkołach ponadgimnazjalnych i przedszkolach. W wielu przypadkach nauczyciele pracują zarówno w szkołach podstawowych i gimnazjach, jak i w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych (dotyczy to głównie zespołów szkół). Dokładne dane przedstawiono w poniższym zestawieniu tabelarycznym:

Typ placówki oświatowej	Liczba ankietowanych
Przedszkole	6
Szkoła podstawowa	107
Gimnazjum	67
Szkoły ponadgimnazjalne	29

Różnorodność typów placówek, w których pracują ankietowani, niewątpliwie ma znaczący wpływ na wartość materiału badawczego, bowiem w każdej ze szkół istnieje inny kontekst, na który należy zwrócić uwagę w procesie ewaluacji. Przez kontekst rozumieć należy między innymi warunki środowiskowe funkcjonowania szkoły,

tj. czynnik geograficzny, kulturowy, urbanizacyjny, lokalny i poza-lokalny oraz społeczny. Na warunki środowiskowe funkcjonowania szkoły niewątpliwym wpływ ma stopień zurbanizowania miejscowości, czynniki materialne szkoły oraz rodzin, z których pochodzą uczniowie, struktura społeczna danej lokalnej grupy społecznej (np. poziom wykształcenia i funkcjonowania zawodowego).

Dodatkowo cennym elementem badania skuteczności nadzoru pedagogicznego stają się opinie nauczycieli z różnym stażem i doświadczeniem w pracy zawodowej. Populacja badanych nauczycieli obejmowała grupy zaszerogowane w następujących przedziałach stażu pracy:

Staż pracy	Liczba ankietowanych
1–5	27
6–15	52
16–25	87
powyżej 26	11

Zróznicowanie stażu pracy i własnego doświadczenia przeżytych działań w ramach nadzoru pedagogicznego ma znaczący wpływ na jakość opinii ankietowanych, zwłaszcza na formułowane spostrzeżenia i sugestie dotyczące procedur, narzędzi i metod ewaluacyjnych. Każdy bowiem z ankietowanych, w zależności od liczby przepracowanych lat w szkole, może podzielić się doświadczeniem odbytych wizytacji, hospitacji i innych form nadzoru zewnętrznego i wewnętrznego. W przeprowadzonym badaniu ankietowym zapytano nauczycieli najpierw, kiedy ostatni raz odbyła się hospitacja lekcji religii, przeprowadzona przez wizytatora nauki religii, a następnie o sumę wizytacji prowadzonych w okresie zatrudnienia na stanowisku nauczyciela religii. Wśród odpowiedzi odnoszących się do pierwszego pytania większość ankietowanych wskazała przedział czasu od ostatniej hospitacji do 5 lat – 121 osób, między 5 a 10 lat – 21 badanych. Zauważyć należy również, iż 11 osób potwierdziło fakt ostatniej wizytacji ponad 10 lat temu, a 9 ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie. Z powyższych odpowiedzi można zatem wywnioskować, iż większość osób podlega ewaluacji prowadzonej w ramach nadzoru pedagogicznego przez instytucję kościelną systematycznie, przynajmniej co pięć lat, tak jak w wielu diecezjach praktykuje się wizytację katechetyczną w ramach wizytacji kanonicznej. Potwierdzeniem powyższej praktyki jest fakt, iż na pytanie dotyczące liczby prowadzonych wizytacji w okresie zatrudnienia nauczyciele wskazywali w większości sumę podjętych czynności wizytacyjnych dzielonych przez pięć, co przedstawia tabela:

Staż pracy	Liczba wizytacji
1–5	1–2
6–15	2–4
16–25	4–6
powyżej 26	powyżej 6

Ważnym współczynnikiem, określającym doświadczenia nauczycieli w związku z prowadzonym nadzorem pedagogicznym, było wskazanie praktyki ewaluacji wewnętrznej, prowadzonej przez dyrekcję szkoły. Większość ankietowanych (132 osoby) wskazała na częstotliwość prowadzonej ewaluacji w wymiarze dwóch w ciągu roku, w zależności od stopnia awansu zawodowego. W pozostałych odpowiedziach potwierdzono planowanie i przeprowadzenie przez dyrekcję szkoły jednej hospitacji w ciągu roku (28 ankietowanych), natomiast w 17 przypadkach ewaluacja wewnętrzna prowadzona jest sporadycznie bądź nawet wcale (6 osób).

Kolejnym elementem statystyki prowadzonego nadzoru pedagogicznego było pytanie dotyczące ewaluacji zewnętrznej prowadzonej przez Kuratorium Oświaty, jako jednostkę sprawującą nadzór z ramienia Państwa. W grupie badanych 29 nauczycieli wymieniło fakt hospitacji lekcji religii przeprowadzonej w ramach planowej ewaluacji zewnętrznej, co wskazuje na ograniczone doświadczenie w tym obszarze. Przedstawione powyżej wyniki statystyczne, określające częstotliwość zewnętrznej i wewnętrznej ewaluacji, jakiej poddawani są nauczyciele religii, wskazuje na dużą intensywność prowadzonych działań, a co za tym idzie – potwierdza doświadczenie ankietowanych w tej materii. Uwagi i spostrzeżenia nauczycieli mogą więc stanowić istotny materiał oceny skuteczności prowadzonej ewaluacji i nadzoru pedagogicznego, a także wpływać na kształt tychże działań w przyszłości. Wobec powyższego, przyjrzymy się kolejnym zagadnieniom przeprowadzonego badania, które w sposób szczegółowy przedstawiają opinie ankietowanych na temat istotnych form, metod i wykorzystywanych narzędzi ewaluacyjnych.

Podstawowe założenia i zadania ewaluacyjne

Skuteczność i wypełnienie odpowiednich założeń i celów nadzoru pedagogicznego wymaga od osób odpowiedzialnych za tę przestrzeń działań edukacyjnych systematycznej, rzetelnej, obiektywnej

i wnikliwej analizy wykorzystywanych narzędzi i metod. System oświaty i nadzoru pedagogicznego w Polsce działa na podstawie odpowiednich aktów prawnych, których podstawę stanowi ustawa o systemie oświaty wraz z aktami wykonawczymi w postaci rozporządzeń Ministra Edukacji Narodowej. Podstawę prawną sprawowanego w szkołach i placówkach oświatowych nadzoru pedagogicznego stanowi art. 35 ust. 6 wspomnianej ustawy¹ oraz Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. ze zmianami z 10 maja 2013 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego². W odniesieniu do nadzoru pedagogicznego realizowanego w obszarze nauki religii regulacje prawne zapisane zostały w § 11 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych³. Zaproponowanymi przez prawodawcę w § 6 obowiązującego rozporządzenia o nadzorze pedagogicznym są: ewaluacja, kontrola i wsparcie. Wskazane formy sprawowanego nadzoru realizuje się za pomocą odpowiednich metod i narzędzi, wypracowanych na przestrzeni lat w obszarze edukacji. Najczęściej stosowaną metodą w procesie ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej, która obejmuje szereg działań dydaktyczno-wychowawczych nauczyciela i uczniów, jest niewątpliwie diagnoza edukacyjna. W literaturze przedmiotu diagnoza edukacyjna określana jest jako *systemem działań zmierzających do ustalenia, jaka jest wiedza ucznia, jak on do niej dochodzi i jakie są tej wiedzy uwarunkowania*⁴. Na podstawie badania stanu wiedzy ucznia, procesu dochodzenia do niej i uwarunkowań, na drodze analizy następuje określenie skuteczności działań nauczyciela, a także wskazać można elementy pomocne w zmianie, w przypadku braku zadowalających wyników. Innym narzędziem, które współcześnie wykorzystuje się w różnych dziedzinach życia i badania jakości pracy, głównie w gospodarce, a także w kontroli funkcjonowania konkretnych jednostek, jest audyt lub monitoring.

¹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. 1991 nr 95, poz. 425, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego, Dz.U. 2009 nr 168, poz. 1324, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego, Dz.U. 2013 poz. 560, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych, Dz.U. 1992 nr 36, poz. 155, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: http://isap.sejm.gov.pl

⁴ K. Stróżyński, *Prowadzenie ewaluacji w ramach nadzoru pedagogicznego*, Warszawa 2010, s. 21.

Audyt polega na *stosowaniu każdorazowo tych samych narzędzi badawczych lub wyborze spośród dostępnych, wcześniej przygotowanych narzędzi, zależnie od sytuacji*⁵. Podobną strukturą charakteryzuje się monitoring, polegający na *stwierdzeniu zgodności lub niezgodności stanu rzeczy z przyjętymi procedurami i założeniami. (...) Oczywiście słowo „monitoring” rozumiane powinno być jako systematyczne i zaplanowane obserwowanie określonych zachowań i zdarzeń, a nie tylko jako stosowanie np. kamer wizyjnych*⁶. Należy jednak podkreślić, iż nie zawsze metody i narzędzia ewaluacyjne, takie jak audyt bądź monitoring, stosowane w przestrzeni gospodarczej, odpowiadają uwarunkowaniom systemu edukacji. Istnieją natomiast odpowiedniki metod posiadające cechy przytoczonych wcześniej struktur kontroli, wykorzystywane w badaniu odpowiednich elementów oddziaływania szkolnego. Należy do nich między innymi mierzenie jakości pracy szkoły, polegające na *„przymierzaniu” działań i efektów szkoły/placówki do zewnętrznie ustalonych tzw. standardów jakości (wyposażonych w bardziej szczegółowe wskaźniki)*⁷. Proponowana metoda ma jednak pewne negatywne cechy, mianowicie nie zawsze ustalone ogólne standardy jakości odpowiadają specyfice i szczegółowym uwarunkowaniom konkretnej szkoły. Można stwierdzić, iż „przymierzony szablon” nie pasuje do danej szkoły, a co za tym idzie – wypacza ocenę mierzonych efektów bądź działań. Nie sposób bowiem przewidzieć wszystkie specyficzne uwarunkowania szkół, aby na tej podstawie dostosować odpowiednią liczbę szablonów. Swoiste wypaczenie wyników w stosowanej metodzie – jak podaje literatura przedmiotu – *bardzo często sprowadzało się do mierzenia zadowolenia „klienta systemu edukacji”, a owo zadowolenie utożsamiano z wysoką jakością kształcenia*⁸. W tym wypadku indywidualne, subiektywne zadowolenie bądź niezadowolenie „klienta systemu edukacji” wpływać mogło na całościową ocenę jakości pracy szkoły, efektów osiągniętych przez uczniów, którzy przecież stanowią zróżnicowaną pod wieloma względami grupę badawczą.

Odpowiedzią na powyższe zastrzeżenia wobec wypracowanych i stosowanych wcześniej metod nadzoru pedagogicznego jest niewątpliwie ewaluacja, która charakteryzuje się odmienną metodologią,

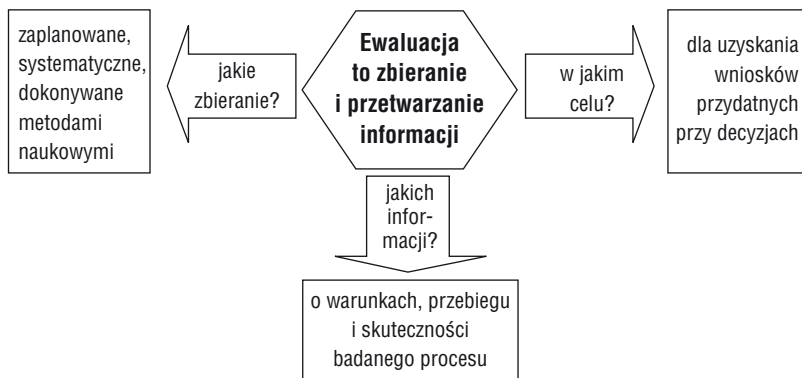
⁵ Tamże, s. 22.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 20.

⁸ Tamże.

polegającą na określonych zasadach i procedurach zbierania informacji i opracowywanych na podstawie tych informacji wnioskach. Istotnym dla ewaluacji staje się także nastawienie praktyczne, które stawia pierwszeństwo użyteczności nad teorią, czyli praktycznego wykorzystania wniosków nad naukową poprawnością zbierania i przetwarzania informacji⁹. Najpełniej powyższe założenia przedstawia forma graficzna, niejako definiująca współczesną ewaluację w edukacji¹⁰.

Ewaluacja, rozumiana jako zbieranie i przetwarzanie informacji, opiera się – jak podaje autor schematu – na metodologii psychologii poznawczej, w świetle której *działalność człowieka może być badana ze szczególnym uwzględnieniem jednego z aspektów:*

- efektu (*nastawienie wynikowe, skupienie się na skutkach*),
- procesu (*nastawienie na sam przebieg działań*),
- kontekstu (*sytuacji, warunków działania*) – *ten aspekt, według nowszych badań psychologicznych, jest zdecydowanie za słabo uwzględniany przy ocenie wyników naszych działań*¹¹.

Spojrzenie i badanie procesów edukacyjnych z wykorzystaniem powyższych elementów ewaluacji daje dokładniejszy obraz rzeczywistości, uwzględniając specyfikę i uwarunkowania danej szkoły, pracy uczniów i nauczycieli.

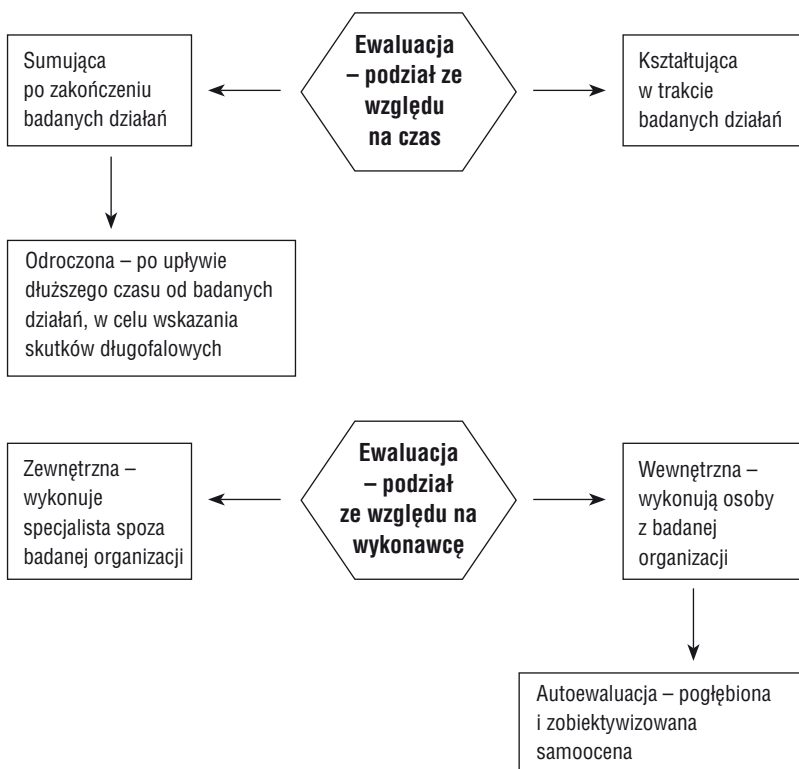
Kolejną istotną cechą pozytywną prezentowanej ewaluacji jest określenie typu prowadzonego badania, uwzględniając podział ze względu:

⁹ Por.: B. Barszczewska, *Nadzór pedagogiczny, ewaluacja, kontrola, wspomaganie*, Warszawa 2012, s. 61.

¹⁰ K. Stróżyński, dz. cyt., s. 12; B. Barszczewska, dz. cyt., s. 62.

¹¹ K. Stróżyński, dz. cyt., s. 13–14; B. Barszczewska, dz. cyt. s. 63.

- na czas prowadzonych działań (ewaluacja sumująca – polegająca na zbieraniu i analizie informacji o wartości pracy szkoły w określonym czasie, najczęściej po zakończonym roku szkolnym, bądź w formie ewaluacji odroczonej, mającej na celu ujawnienie skutków długofalowych; ewaluacja kształtująca – prowadzona na bieżąco, polega na analizowaniu i wartościowaniu wybranych zakresów pracy szkoły i nauczyciela);
- na wykonawcę (ewaluacja zewnętrzna i wewnętrzna). Typologię powyższą K. Stróżyński przedstawia w następujących schematach graficznych¹²:

Obowiązujące akty prawne dotyczące sprawowania nadzoru w sposób szczegółowy określają obszary i zadania poszczególnych form nadzoru, a zatem ewaluacji, kontroli i wsparcia, z jednoczesnym podziałem na zadania realizowane w ramach nadzoru zewnętrznego i wewnętrznego. W paragrafach od 7 do 10 obowiązującego rozporządzenia w sprawie nadzoru pedagogicznego opisano zadania i procedurę

¹² Por.: K. Stróżyński, dz. cyt., s. 14–16; B. Barszczewska, dz. cyt., s. 64–65.

prowadzonej ewaluacji zewnętrznej, która polegać ma na zbieraniu i analizowaniu informacji oraz ustaleniu poziomu spełnienia przez szkołę lub placówkę oświatową określonych przez prawodawcę wymagań. Następnie, w paragrafach 11–16, wskazano na istotne elementy kontroli zewnętrznej, prowadzonej w sposób zaplanowany, z wykorzystaniem zatwierdzonych arkuszy kontroli, a w § 17 i 18 prawodawca określa zadania i obszary zewnętrznego wsparcia pedagogicznego, którego udzielają instytucje do tego powołane. Jednym z elementów wsparcia zewnętrznego jest przygotowywanie i podawanie do wiadomości analiz wyników sprawowanego nadzoru, a także pomoc w zrealizowaniu wniosków, zaleceń oraz promowanie wykorzystania ewaluacji w procesie doskonalenia jakości pracy dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej. Podobnie kolejne zapisy rozporządzenia (§ 20–22) regulują zadania i obszary działań wewnętrznego nadzoru pedagogicznego, realizowanego przez dyrektora szkoły we współpracy z nauczycielami zajmującymi stanowiska kierownicze¹³.

Proponowane powyżej rozwiązania działań ewaluacyjnych, prowadzone w ramach nadzoru pedagogicznego, realizowane są za pomocą określonych narzędzi badawczych. Ewaluacja, kontrola i wsparcie, zarówno zewnętrzna, jak i wewnętrzna, swoją skuteczność i obiektywność uzyskać może także dzięki odpowiednio przygotowanej procedurze, harmonogramie, jasnemu wskazaniu celów i obszarów badawczych. Mając na względzie konieczność monitorowania skuteczności i efektywności samego procesu nadzoru pedagogicznego, prowadzonego w odniesieniu do nauczania religii, warto posłużyć spostrzeżeniami i opiniami nauczycieli religii, którzy w przeprowadzonym badaniu wypowiedzieli się na temat stosowanych metod, procedur i narzędzi ewaluacji.

Metodologia ewaluacji w opinii nauczycieli religii

Niewątpliwie jednym z istotnych elementów wpływających na skuteczność prowadzonego nadzoru pedagogicznego jest odpowiednie planowanie, opracowanie procedur i harmonogramu działań.

¹³ Por.: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego, Dz.U. 2009 nr 168, poz. 1324, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego, Dz.U. 2013 poz. 560, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>

Zarówno w formach wewnętrznych, jak i zewnętrznych nadzoru, zalecanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, w sposób szczególny określa się procedurę i planowanie podstawowych działań. W formach wewnętrznych nadzoru, a zatem w przypadku ewaluacji, kontroli i wsparcia, zgodnie z § 20 rozporządzenia o nadzorze pedagogicznym, dyrektor szkoły publicznej:

1) *przeprowadza ewaluację wewnętrzną i wykorzystuje jej wyniki do doskonalenia jakości pracy szkoły lub placówki;*

2) *kontroluje przestrzeganie przez nauczycieli przepisów prawa dotyczących działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek;*

3) *wspomaga nauczycieli w realizacji ich zadań, w szczególności przez:*

a) *organizowanie szkoleń i narad,*

b) *motywowanie do doskonalenia i rozwoju zawodowego,*

c) *przedstawianie nauczycielom wniosków wynikających ze sprawowanego przez dyrektora szkoły lub placówki nadzoru pedagogicznego¹⁴.*

Ponadto, dyrektor szkoły opracowuje na każdy rok szkolny plan nadzoru pedagogicznego, który przedstawia radzie pedagogicznej w terminie do 15 września. Plan nadzoru powinien zawierać w szczególności:

1) przedmiot ewaluacji wewnętrznej oraz termin jej przeprowadzenia,

2) tematykę i terminy przeprowadzania kontroli,

3) zakres wspomaganie nauczycieli w realizacji ich zadań¹⁵.

W przeprowadzonych badaniach ankietowani nauczyciele w pytaniu otwartym, dotyczącym planowania i określenia zakresu działań nadzoru pedagogicznego, wskazywali na potrzebę jasnego i rzetelnego podejścia do powyższej kwestii ze strony odpowiedzialnych zarówno za formy zewnętrzne, jak i wewnętrzne prowadzonej ewaluacji. W większości uwag (43 proc.) ankietowani pozytywnie oceniają planowanie nadzoru pedagogicznego, realizowanego przez dyrekcję szkoły. Obowiązuje – jak podkreślali badani – wypracowana i sprawdzona procedura przygotowania harmonogramu hospitacji, ankiet i innych form zdobywania informacji, a także planowanie zakresu tematycznego działań. Podobne uwagi dotyczą ewaluacji zewnętrznej, obejmującej

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego, Dz.U. 2009 nr 168, poz. 1324, [online], [dostęp: 29 listopada 2014]. Dostępny: <http://isap.sejm.gov.pl/>

¹⁵ Por.: tamże, § 21.

instytucje państwowe i kościelne sprawujące nadzór pedagogiczny. W odniesieniu jednak do częstotliwości prowadzonego nadzoru wielu badanych sugerowało, iż nie ma potrzeby systematycznego działania, wystarczy realizacja ewaluacji bądź kontrola w razie potrzeb. Uzasadnieniem powyższego stanowiska (22 osoby) było przede wszystkim wywoływanie niepotrzebnego i silnego stresu, który towarzyszy podczas ewaluacji i kontroli. Na pytanie: jak często, według Pani/a, powinna odbywać się ewaluacja zewnętrzna pracy nauczyciela religii, odpowiedzi były następujące:

Częstotliwość ewaluacji	Liczba odpowiedzi
co 2 lata	7
co 5 lat	103
co 10 lat	15
tylko według potrzeb	38
brak odpowiedzi	14

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, iż nieco inaczej podchodzą ankietowani do planowania i częstotliwości prowadzonej ewaluacji i kontroli wewnętrznej. W większości odpowiedzi pojawia się pozytywna ocena działań nadzoru prowadzonego przez dyrekcję szkoły. Sytuacja powyższa swoje źródło może mieć w wypracowanej przez lata praktyce, która została zaakceptowana i przynosi właściwe skutki.

W odniesieniu do planowania ewaluacji zewnętrznej należy – według ankietowanych – przeanalizować procedury i harmonogram prowadzonych zadań. W świetle obowiązujących aktów prawnych planowanie ewaluacji zewnętrznej polega na wyznaczeniu przez organ sprawujący nadzór zespołu dokonującego ewaluacji, który następnie przedstawia radzie pedagogicznej i osobom zainteresowanym zakres i harmonogram pracy, ustala termin i czas realizacji zadania oraz przygotowuje raport końcowy¹⁶. Podobna zasada proceduralna obowiązuje w odniesieniu do wizytacji katechetycznych prowadzonych przez instytucje kościelne. Planowanie działań następuje na podstawie terminarza wizytacji kanonicznych, zgodnie z normami określonymi w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*. Na tej podstawie biskup diecezjalny swoje zadania i obowiązki w odniesieniu do katechezy sprawuje poprzez Referat Katechetyczny kurii biskupiej, zwany w niektórych diecezjach

¹⁶ Por.: tamże, § 8, 8a.

Wydziałem Katechetycznym, Wydziałem Nauki Katolickiej itp., a do jego zadań należy między innymi nadzór merytoryczny i metodyczny nad nauczaniem religii oraz katechetami¹⁷. W praktyce w każdej diecezji obowiązują zasady wypracowane przez lata, z których najważniejszą kwestią niewątpliwie jest przejrzystość i profesjonalizm wykonywanych czynności nadzoru pedagogicznego. W badanej diecezji bydgoskiej planowanie wizytacji katechetycznej następuje w porozumieniu z wyznaczonymi wizytatorami nauki religii według opracowywanego kalendarza posług biskupa. Termin przeprowadzenia zleconych zadań ustalany jest z księżmi proboszczami wizytowanych parafii, nauczycielami religii i dyrekcjami szkół, najczęściej na 2–3 tygodnie przed wizytacją. Dobrą praktyką – w świetle wypowiedzi ankietowanych – jest wprowadzanie spotkań wszystkich nauczających z księżmi, w ramach dekanatu lub parafii, w celu przedstawienia zakresu prowadzonej wizytacji, a także wymiany informacji na temat pozytywnych i negatywnych uwag dotyczących organizacji nauki religii.

Kolejnym elementem istotnym w ocenie skuteczności prowadzonego nadzoru pedagogicznego jest niewątpliwie forma wsparcia pracy nauczycieli i uczniów. W myśl rozporządzenia o nadzorze pedagogicznym wspomaganie polega na inspirowaniu i intensyfikowaniu w szkołach i placówkach procesów służących poprawie i doskonaleniu pracy, a zadania te powierza się instytucjom zewnętrznym sprawującym nadzór, jak i dyrektorowi szkoły¹⁸. Wspomaganie działań nauczycieli oraz uczniów wpisane jest również w zadania wizytatorów nauki religii, Referatów Katechetycznych oraz innych instytucji powołanych przez władzę kościelną, np. Komisji Wychowania Katolickiego, Krajowego Centrum Katechetycznego¹⁹. Szczególnie dużo uwagi poświęcili tej formie nadzoru ankietowani nauczyciele, dzieląc się swoimi spostrzeżeniami oraz odpowiadając na postawione pytania. W ankiecie badawczej postawiono trzy pytania odnoszące się do formy wsparcia w nadzorze, wśród których pierwsze dotyczyło zakresu tematycznego wsparcia, oczekiwanego przez nauczycieli od dyrekcji szkoły. Przedstawione przez badanych propozycje można podzielić na kilka grup tematycznych, odnoszących się do zagadnień

¹⁷ Por.: kan. 396 § 1 oraz 386 § 1, *Kodeks Prawa Kanonicznego*, Rzym 1983; Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium Katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 2002, nr 137 (dalej: PDK).

¹⁸ Por.: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego, § 2; 17; 20–21.

¹⁹ Por.: PDK 135–138; 146–148.

z zakresu kwestii prawnych (np. awansu zawodowego), następnie obszerna grupa poruszająca zagadnienia z obszaru doskonalenia pracy dydaktycznej i wychowawczej, a także umiejętności komunikacji społecznej. Szczegółowe zestawienie podejmowanych kwestii i propozycji przedstawić można w następującym układzie tabelarycznym, z uwzględnieniem liczby wypowiedzi:

Grupa tematyczna	Proponowane zagadnienia	Liczba wypowiedzi
Kwestie prawne	Awans zawodowy nauczyciela	34
	Kwestie administracyjne, urlopy, bhp w pracy	13
	Ochrona prawna nauczyciela	26
Doskonalenie pracy dydaktycznej i wychowawczej	Szkolenia z zakresu psychologii i pedagogiki	18
	Dbłość o stan techniczny klas	58
	Warsztaty z zakresu oceniania uczniów	34
	Dyscyplinowanie i trudności wychowawcze	62
	Nowe metody i środki dydaktyczne	81
	Formy pracy pozalekcyjnej (teatr, imprezy)	7
Komunikacja społeczna	Dobra współpraca, dialog z dyrekcją	21
	Motywowanie do pracy nauczyciela i uczniów	13
	Warsztaty z komunikacji z rodzicami	35
	Szkolenia z radzenia sobie w sytuacjach trudnych, problemowych	39
	Wspieranie dobrych inicjatyw	18
	Nowe technologie w dialogu edukacyjnym	9

W kolejnym pytaniu zapytano ankietowanych o oczekiwania w zakresie wsparcia ze strony nadzoru pedagogicznego, realizowanego przez kompetentne instytucje kościelne. Wielu nauczycieli wyraziło podobne oczekiwania jak te odnoszące się do wsparcia ze strony dyrekcji szkoły, przytoczone powyżej. Pojawiła się także nowa grupa kwestii, która odpowiada specyfice nauczanego przedmiotu i formacji nauczycieli religii. Wśród propozycji zakresu tematycznego wsparcia katechizujących wyróżnić można potrzebę wprowadzania szkoleń i warsztatów z zakresu ewangelizacji (17 głosów), konferencji i innych form przybliżających nowe nurty w teologii (26) i zagadnienia z życia Kościoła (12).

W przeprowadzonych badaniach zapytano również nauczycieli religii o narzędzia i formy nadzoru pedagogicznego, które najbardziej odpowiadają charakterowi pracy, a także stanowią pozytywny odbiór przez ankietowanych. Największym zainteresowaniem wśród badanych cieszy się praca w formie warsztatów i tematycznych szkoleń,

a także nowoczesnych form kształcenia na odległość i kontaktów e-mailowych. Nauczyciele wskazują również na dużą potrzebę formacji duchowej, udziału w konferencjach i sympozjach. Mniejszą skuteczność oddziaływania i wsparcia przypisują badani wprowadzanym praktykom form integracyjnych, monitoringowi, a także badaniom sondażowym i wypełnianiu różnorodnych ankiet. Liczbę wypowiedzi przedstawia poniższa tabela:

Narzędzie wsparcia	Liczba wypowiedzi
Warsztaty, szkolenia	136
e-learning, kontakt e-mail	118
Formacja duchowa	82
Konferencje i sympozja	63
Formy integracyjne (np. wycieczki)	15
Hospitacje, monitoring	8
Ankiety, badania sondażowe	6
Inne	4

Swoistego rodzaju podsumowanie skuteczności działań nadzoru pedagogicznego stanowi ocena, o której wystawienie zostali poproszeni nauczyciele religii w ramach przeprowadzonych badań. Ocena dotyczyła trzech, omówionych w powyższym materiale, obszarów nadzoru pedagogicznego realizowanego w formie wewnętrznej przez dyrekcję szkoły, a także przez zewnętrzne instytucje sprawujące nadzór z ramienia Państwa i Kościoła. Oceny poszczególnych obszarów skuteczności sprawowanego nadzoru przedstawiają się następująco:

Obszar nadzoru	Skala ocen:						
	1	2	3	4	5	6	brak
Wewnętrzny – dyrektor szkoły	0	3	5	23	89	45	12
Zewnętrzny – realizowany przez instytucje nadzoru pedagogicznego	4	2	9	14	20	13	115
Zewnętrzny – realizowany przez instytucje kościelne	0	6	7	11	65	52	36

Powyższe oceny przedstawiają pełniejszy obraz skuteczności nadzoru w opinii nauczycieli religii, przy uwzględnieniu umieszczonego słownego uzasadnienia, które stanowi cenny materiał do analizy i wyciągnięcia konstruktywnych wniosków. Opinie uzasadniające zaproponowaną ocenę przedstawić można w formie mocnych i słabych stron prowadzonego w szkołach nadzoru, i tak nauczyciele najczęściej wymieniali następujące kwestie:

Obszar nadzoru	Mocne strony +	Słabe strony -	brak
Wewnętrzny – dyrektor szkoły	<ul style="list-style-type: none"> – systematyczność podejmowanych działań, – regularność planowania, – terminowość, – zgodny z harmonogramem, – dobre określenie celów hospitacji, – sympatyczna atmosfera, życzliwe, pomocne, kompetentne wsparcie, – równe traktowanie nauczycieli, – fachowa pomoc i wskazówki, – pomaga dostrzec słabe strony, – odpowiedź na rzeczywiste problemy, – cenne uwagi metodyczne, – dyskrecja, omówienie dobre, – konkretne uwagi, co należy zrobić, – nie ma ingerencji w treści merytoryczne, – dbałość o przepisy i personel 	<ul style="list-style-type: none"> – nagłe zmiany terminów, – słabe zainteresowanie, – zbyt wysokie wymagania, – utrudniony dialog z dyrekcją, – brak wsparcia, – nieuzasadnione zastrzeżenia do metodyki pracy, – rutynowa kontrola 	12
Zewnętrzny – realizowany przez instytucje nadzoru pedagogicznego	<ul style="list-style-type: none"> – zainteresowanie tym, co robi nauczyciel, – pomoc na temat rozwoju nauczyciela, – dobre narzędzia ewaluacji, – dobry kontakt, – pozytywna i profesjonalna informacja zwrotna, – cenne podpowiedzi, – skuteczne uwagi i propozycje rozwiązań 	<ul style="list-style-type: none"> – stres, – zamieszanie w szkole, – skupienie na ocenie i wynikach, – czysta papirologia – dokumentacja, – brak omówienia lekcji, – presja ze strony dyrekcji 	115

Obszar nadzoru	Mocne strony +	Słabe strony -	brak
Zewnętrzny – realizowany przez instytucje kościelne	<ul style="list-style-type: none"> – pomocne, szczegółowe badanie, – wyrozumiałość, miła atmosfera, – dbanie o zgodność z nauką Kościoła, – cenne wskazówki do dalszej pracy, – rzeczowość, – duże umiejętności praktyczne i kompetencja, – wsparcie duchowe, – nie krytyka, lecz pomoc, – nie zakłócają pracy nauczyciela, – merytoryczne wsparcie, – spotkanie i dialog z dyrekcją i nauczycielami, – dobra wymiana informacji, – można upewnić się, czy dobrze się pracuje, – troska o rozwój i docenianie nauczyciela, – perfekcyjna znajomość tematu, – życzliwość, – dobre i cenne rady, podpowiedzi, – pomoc metodyczna, – szczegółowe omówienie spraw istotnych 	<ul style="list-style-type: none"> – brak omówienia lekcji, – słabe zainteresowanie sytuacją szkoły i uczniów, – urzędnicza procedura i tylko ocena, – nic nie wnosi, – czasem brak znajomości realiów pracy, – zbyt teoretycznie 	36

Materiał zgromadzony na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych wśród znacznej grupy nauczycieli religii pracujących na terenie diecezji bydgoskiej zapewne nie oddaje całości skuteczności działań nadzoru pedagogicznego, ale przyczynić się może do wprowadzania konstruktywnych rozwiązań ewaluacyjnych, poszukiwania nowych metod i form pracy, a także skutecznych narzędzi ewaluacyjnych. Podjęte badania i zgromadzony materiał mogą jednocześnie stać się przedmiotem analiz realizowanych w ramach pracy naukowej pracowników Zakładu Katechetyki i Pedagogiki Chrześcijańskiej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, aby

dzięki temu wpływać jeszcze skuteczniej na kształcenie przyszłej kadry pedagogicznej, a także wizytatorów nauki religii, kompetentnie przygotowanych do pełnienia odpowiedzialnych zadań.

Summary

The article presents the results of research aimed at assessing the effectiveness of pedagogical supervision in religion classes in schools. Pedagogical supervision, in accordance with applicable legislation, is exercised by school heads and official educational institutions as well as by Church institutions – departments of catechesis with inspectors. The study included the examination of assessment methods and instruments applied by those institutions, as well as feedback on the effectiveness of supervision and its reception by the school environment.